

Olga Bilobrovets

ACTIVITIES NATIONALISTIC POLISH ORGANIZATIONS INTO RIGHT UKRAINE EARLY TWENTIETH CENTURY

On the Right bank Ukraine after the bourgeois-democratic revolution of 1905–1907 there appeared Polish nationalistic associations among landowners, intellectuals, students and school children. The main task of these associations was to bring up Polish youth in national and patriotic spirit, prepare them to take part in an armed rebellion during the war between Austria and Russia for the purpose of restoration of the independence of Poland.

Key words: "The League of Polish revival", society "Sokolov", punishment cell, Right bank Ukraine, polish associations.

УДК 94(477–25):323.28“1918”

Роман Даниленко

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ТЕРОР У КИЄВІ В ЛЮТОМУ 1918 Р.

У статті проаналізовано особливості репресивної діяльності більшовиків у м. Києві у лютому 1918 р. [за н. ст.]. На базі архівних джерел та періодичних видань 1918 р. досліджено практику застосування більшовиками терору проти населення з метою утвердження своєї влади у м. Києві. Розглянуто використання більшовиками терору для розправи із офіцерами та українськими діячами. На основі свідчень очевидців, охарактеризовано роль М. Муравйова у розв'язанні та заохоченні терору в м. Києві. Висвітлено реакцію тогочасної української преси та очевидців на більшовицькі злочини у місті. Приділено увагу використанню більшовиками терору для пограбування населення Києва.

Ключові слова: терор, репресії, розстріли, більшовики, Київ.

Однією із найтрагічніших сторінок в історії України був період, пов'язаний із репресивною діяльністю більшовиків. У контексті сучасних подій особливо актуальним постає питання більшовицького терору на українських землях у 1918 р. під час першої українсько-радянської війни. У цей час радянська репресивна система лише розпочинала формуватися, а більшовицький терор досить часто носив стихійний характер. Одним із найжахливіших проявів більшовицького терору 1918 р. були події у м. Києві.

У радянській історіографії проблемі "червоного терору" практично не приділяли уваги, а свого висвітлення вона набула в основному у працях українських і російських діячів, що перебували в еміграції. Зокрема, велике значення для виникнення інтересу до цієї проблеми мала праця С. Мельгунова [1], яка в результаті стала класичною і справила значний вплив на інших авторів. Праця С. Мельгунова залишається однією із найбільш детальних монографій, присвячених "червоному терору". Проте, прихильність С. Мельгунова до Добровольчої армії сприяла не завжди об'єктивній оцінці подій. Важливе значення у дослідженні радянської репресивної системи в Україні мають монографії І. Біласа [2], С. Білоконя [3].

Серед російських дослідників слід виділити монографію Ю. Дойкова, один із розділів якої присвячений "червоному терору" в Україні [4]. Проте, загалом проблема "червоного терору" в Україні і, зокрема, у Києві залишається малодослідженою.

Метою статті є аналіз особливостей терору, влаштованого більшовиками у м. Києві в лютому 1918 р.

Захопивши владу в Росії, більшовики одним із головних завдань ставили поширення своєї влади і на територію України. У деяких містах України вони не зустрічали спротиву, інші їм доводилось захоплювати після важких боїв. У таких містах більшовики, зазвичай, влаштовували потім розправи. Київ, у якому знаходилися керівні органи УНР, був для більшовиків особливо важливим стратегічним центром, і тому його захоплення, яке відбулося у результаті тривалих боїв та облоги, супроводжувалося жакливим терором проти населення міста.

Командувач групою більшовицьких військ М. Муравйов ще на станції Бахмач закликав солдатів вчинити різанину в Києві після його захоплення: "Наше завдання – взяти Київ і тоді ви зможете повернутися додому. Багато вам довелось страждати, але вони кров'ю відповідатимуть за ваші страждання. Ми їм покажемо, дайте тільки дістатися до Києва. Якщо буде потрібно, не постою ні перед чим: каменя на камені не залишу в Києві. Мешканців не жаліти, вони нас не жаліли, терпіли хазяйнування гайдамаків. Ми всіх їх перестріляємо та переріжемо. Ми їм покажемо, нема чого боятися кровопускання. Хто не з нами – той проти нас" [5, с. 48].

4 лютого 1918 р. о 16 год. більшовики відкрили гарматний вогонь по місту, який тривав до ранку 8 лютого. Особливої інтенсивності канонада досягала між 16 та 20 год. 4 лютого, вранці 5 лютого та уночі 7 лютого. Місто обстрілювали з боку Печерська, Слободки, вокзалу та старокиївського району. Найбільшої кількості жертв місто зазнало в результаті обстрілу 4 і 5 лютого. Тоді населення ще не мало уявлення про те, що відбувається навкруги і що йому загрожує. Багато хто залишався у своїх квартирах на верхніх поверхах [6, арк. 10].

Незважаючи на обстріл, біля хлібопекарень, де було відновлено видачу хліба, утворилися довжелезні черги, які навіть у часи найсильнішої канонади практично не зменшувалися. Кияни чекали на хліб, якого не було у місті майже тиждень, і не розходилися навіть тоді, коли снаряди вибухали зовсім поруч, десь у сусідньому кварталі [7, с. 1].

Снаряди влучали туди й вибухали там, де їх найменше можна було очікувати. Там, де снаряди не застали людей, вони нещадно знищували майно [6, арк. 10]. У деяких місцях снаряди вибухали один за одним без жодної перерви, в інших випадках час між пострілами займав від 5 – до 15 хв. [7, с. 1].

Не було жодного закутку в місті, який би більш-менш не постраждав від канонади. Найбільшу кількість людських жертв виявлено на вулицях Кузнечній, Великій Васильківській та Володимирській, а в останній день канонади і на Подолі [6, арк. 11]. Не оминули більшовицькі снаряди й Хрещатика. Трупні звозили до будівлі семінарії на Вознесенському узвозі. Уже 6 лютого 1918 р. кількість трупів, звезених сюди, досягала декількох сотень [7, с. 1].

Найжахливішою була ніч з 7 на 8 лютого, коли люди навіть у підвалах не відчували себе у безпеці. У ту ніч багато людей божеволіли, у багатьох не витримувало серце. За цю ніч кількість жертв значно зросла [6, арк. 11–12].

Згідно зі свідченням Юрія Коцюбинського, по Києву випущено 5–6 тис. снарядів [5, с. 208]. М. Муравйов так описував обстріл Києва: "Місто палає. Наша артилерія нещадно громить місто і вдень і вночі, вороги майже зовсім придушені" [8, арк. 12]. 8 лютого більшовицькі війська захопили Київ. Відразу розпочалися розправи над офіцерами. Зокрема, у цей день більшовиками у Маріїнському парку убито штабс-ротмістрів Є. Гернгросса, Г. Скалона, М. Голіцина, Бартоломея, Р. Ремблінського, корнета князя М. Долгорукова, розстріляно корнета, князя К. Білосельського-Білозірського, полковників О. Домантовича, Чебишева, графа Армфельда, корнета Васианова, корнета Владиславлева. Убито уповноваженого представника Червоного Хреста Петра Кочубея [9, с. 1].

У радянському "Віснику Української Народної Республіки" зазначалося: "Після жорстокого артилерійського обстрілу, після відчайдушної боротьби на вулицях Києва, наші війська зайняли столицю Української Республіки. [...] І ми не боїмося ремствування обуреної буржуазії і жалісного пицання інтелігентів, що звинувачують нас у насильстві та розбої. Так, ми насильники, але над тими, кому порядок і законність потрібні для вижимання соків із ближнього" [10, с. 1].

Після захоплення міста більшовики навіть не поховали загиблих українських військових. Їх трупи пролежали в моргу аж до повернення в Київ української влади. Лише 10 березня їх поховано у братській могилі [11, с. 3]. Однією із жертв цих кривавих подій у Києві став київський митрополит Володимир. 7 лютого злочинці увірвалися у його покої, пограбували його, вивели за монастир та убили. Більшовики відразу поспішили заперечити свою причетність до цього. Ось, що заявляв М. Муравйов з цього приводу: "Не знаходжу слів обурення цій злій справі. Заявляю це від себе і всієї революційної армії, що прийму найрішучіші заходи щодо розшуку злочинців-провокаторів та їх найжорстокішого покарання" [12, с. 1]. Проте, жодних рішучих заходів прийнято не було і злочинців не спіймали. Більше того, у районі Лаври продовжувалися самочинні обшуки, насильство та пограбування громадян, про що заявляли й самі більшовики [12, с. 1–2]. Комендантом Лаври більшовики призначили матроса Петренка, який звернувся до священнослужителів із наступною промовою: "Ну, святі отці, кормив вас оцей народ (при цьому показуючи на своїх солдат) сотні років, так що тепер покорміть ви їх кілька днів. Попереджаю не прикидатися бідними, ми знаємо, які ви бідні" [13, арк. 81 зв.].

10 лютого на вулицях Києва з'явився наказ М. Муравйова, у якому сповіщалося, що в Україні встановлено владу Народного секретаріату, а в Києві – військово-революційного комітету на чолі із Г. Чудновським [14, арк. 2]. Охорону порядку в місті забезпечували частини 1-ої революційної армії під командуванням Єгорова [12, с. 1]. Для боротьби із ворогами революції, мародерами, зловживаннями промисловців і торговців, саботажем чиновників та інших службовців, створювалися революційні трибунали. На практиці вони перетворилися на основне знаряддя більшовицького терору. Кімнату в палаці, де розміщувався революційний трибунал прозвали "штаб Духоніна". Як свідчили очевидці, у цю кімнату водили усіх заарештованих "контрреволюціонерів" – офіцерів, студентів, прихильників Центральної Ради і взагалі усіх, хто був охайно вдягнений. Якщо комусь "пощасливилось" потрапити в цю кімнату, не будучи по дорозі розстріляним, із цієї кімнати

він все одно виходив засудженим до розстрілу. Вирок приводився до виконання негайно, біля огорожі Маріїнського парку. Про цю кімнату дізналися випадково. Через годину після відступу більшовиків з Києва, начальнику відділу розшуку Красовському вдалося проникнути до палацу, де все було розбито, поламано та розкидано. Він з'ясував, що в палаці залишилось четверо осіб прислуги, які й розповіли про кімнату і тих, хто у ній засідав. У кімнаті Красовський знайшов розкидані папери, зламані валізи та саквояжі, офіцерські погони від генерала – до прапорщика, пусті пляшки з-під шампанського, коньяку та різних вин. Візитки і фотокартки, листи, ділові папери і інші офіцерські формуляри – усе це належало жертвам революційного трибуналу. На підлозі були засохлі калюжі крові, якою були забризкані стіни [15, с. 2].

З'ясовано, що деякі працівники готелів вказували матросам і червоногвардійцям, де проживають "буржуї" та офіцери, ті їх арештовували й відправляли у "штаб Духоніна", де над ними чинили суд. Працівники готелів могли пожитися майном заарештованих, яке не забрали червоногвардійці [15, с. 2].

Професор Н. Могилянський згадував: "Почалася в самому прямому сенсі огидна бійня, побиття без всякого розбору, суду чи слідства російського офіцерства. [...] З готелів і приватних квартир потягли нещасних офіцерів буквально на забій в "штаб Духоніна" – іронічна назва Маріїнського парку – улюблене місце страти, де загинули сотні офіцерів Російської армії. Страчували де попало: на майданчику перед Палацом, і по дорозі на Олександрівському узвозі, а то й просто де і як завгодно. [...] Крім офіцерів страчували кожного, хто наївно показував червоний квиток – посвідчення приналежності до українського громадянства" [16, с. 77]. Свідчення члена комітету I-ої революційної армії Єфима Лapidуса: "Частина малосвідомих розбещених червоногвардійців і солдат користувалася безкарністю і навіть заохочувалась командуванням, і розстрілювала всіх зустрічних, тягнучи за собою всіх, навіть найменш розбещених. Жодного разу Муравйов, знаючи все, не подбав видати наказ про припинення подібних явищ. Навпаки, роз'їжджаючи на автомобілі, він звертався до революційних військ з гарячими закличками: "Будьте нещадні, головне – будьте нещадні, нікому пощади не давайте!" [5, с. 82].

Згадує про "штаб Духоніна" у своїх свідченнях і секретар армійського комітету I-ої революційної армії Люсиль Цвангер: "У "штаб Духоніна" відправлялися і винні й безневинні як Муравйовим, так і Ремньовим та всіма, хто б того не побажав, це не заборонялося і навіть навпаки вважалося особливим молодецтвом" [5, с. 48]. У свідченнях співробітниці політичного відділу I-ої революційної армії Наталії Лісовської зазначається, що розстріли завжди супроводжувалися й пограбуваннями жертв: "Крім розстрілів, Муравйов скрізь з собою приносив дух грабунку, мародерства, потурав пияцтву. У Києві я не бачила жодного розстріляного одягненого. Відомі випадки розстрілу буржуя через пальто" [5, с. 53]. Ці факти підтверджуються й іншими свідками. Зокрема, товариш голови армійського комітету I-ої революційної армії Сергій Коптелов свідчив: "Муравйовський порядок розстрілу був такий. Ведуть червоногвардійці чотирьох або п'ятьох чоловік (водили різну кількість) на відкрите місце, розстрілюють, і тут же знімають [з убитих] чоботи, вивертають кишені. Лежить чоловік 30 розстріляних, і всі роззуті й роздягнені. Розстріли стали переходити в особисті інтереси: вб'є, зніме годинник, або на зразок того" [5, с. 70]. Таким чином, розстріли відбувалися не стільки з метою боротьби з "буржуазією", скільки з метою власної наживи.

Роздягнених жертв вбивали пострілом у потилицю, а потім ще й добивали багнетами. У Маріїнському парку були викопані величезні ями, у які скидали трупи загиблих у боях і жертв терору. Багато тіл убитих, не маючи у Києві ні родичів, ні близьких, залишалися лежати там по декілька днів. Але розстріли відбувалися і в інших місцях: на валах Київської фортеці, в лісі під Дарницею і навіть у театрі. Тіла знаходили не тільки там, в Анатомічному театрі і моргах, але навіть у підвалах багатьох будинків [17, с. 11]. І. Тягай, член колегії з евакуації Півдня Росії, так описував події у Києві: "Терор проводився зі всією жорстокістю, яка тільки може бути. Деякі вулиці були завалені трупами вбитих гайдамаків, офіцерів, вільних козаків, а також випадкових перехожих. Кілька днів вони залишалися неприбраними. Розстрілювали і невинних тому, що зазвичай розстріли здійснювали п'яні матроси та солдати армії Ремньова за наказом п'яних начальників. Начальники штабів і коменданти мінялися щодня і часто навіть по кілька разів на добу" [5, с. 203].

Розстрілів не заперечував і М. Муравйов, щоправда не визнавав свою причетність до них: "Масові розстріли проводилися 26 січня (за н. ст. – 8 лютого. – примітка автора), причому я наказав, щоб усі випадки розглядалися штабом Ремньова, але війська мстилися і увійшли в такий азарт, що зупинити їх не було ніякої можливості" [5, с. 293].

У спогадах адвокат А. Гольденвейзер охарактеризував більшовицьке керівництво у Києві так: "На чолі більшовицьких військ стояв тоді знаменитий полковник Муравйов, який брав участь згодом у повстанні есерів і пустив собі кулю в лоб після його невдачі. При ньому був відомий кронштадтський матрос Рошаль. Це були цілком підходящі ватажки для банди, яку представляла собою армія, що нас завоювала, – жорстокі та нищівні по відношенню до ворогів, суворі та

деспотичні по відношенню до своїх підлеглих" [18, с. 206]. Особливою жорстокістю відзначався М. Муравйов. На підтвердження цього є низка свідчень. Зокрема, С. Коптелов зазначав: "І ось стали приводити їм затриманих без документів. Муравйов кричав: "Не ведіть мені всю цю наволоч, розстрілюйте їх. До тих пір не помирюся з Києвом, доки не розстріляю 3000 населення". [...] І почався розстріл в Києві. [...] Є ще один вартий уваги факт. Коли почався наступ у напрямку Хрещатика, туди приїхав Муравйов. Назустріч молодик з дамою, а саме з дружиною. Муравйов кричить червоногвардійцю: "Розстріляйте його!" [...] Червоногвардієць забрав його від дружини, яка зомліла. І молодий чоловік був розстріляний. [...] Сестра милосердя з нашого полку не змогла дивитися на цей жах розстрілу, побігла в сторону. А червоногвардієць – за нею, і приставив револьвер. Муравйов, бачачи все це, лише посміхається" [5, с. 69–70].

Ось як описував М. Муравйова, начальник штабу II-ї революційної армії Вольфганг Фейерабенд: "Загальне враження від Муравйова: всі його жести, міміка, жадлива збудженість викликали в мені враження, що переді мною ненормальна людина. У нього були різкості: то він скрикував, говорив жорстокі слова. Але через кілька хвилин ставав зовсім іншим: м'якою, великодушною, доброю людиною" [5, с. 191]. Схожу характеристику дав М. Муравйову і член комітету I-ої революційної армії Сергій Мойсеев: "Загальне враження у мене від Муравйова, що це людина надзвичайно жорстока, найнебезпечніший авантюрист, якому заради слави і почестей байдуже кому служити, людина з великою силою волі, під прикриттям якої вона може бути вкрай люб'язною, задумуючи що-небудь жорстоке. Пам'ятаю випадок, коли він в екстазі говорив про те, як він займе Київ: "Знаєте, як я буду брати Київ? Я візьму анархістів, дам їм бомби, кинджали, вони увійдуть до Києва вночі, будуть всіх різати, все підривати. А на ранок я віддам наказ, і всі заводи працюватимуть, все місто буде жити тихим життям, всі будуть вражені" [5, с. 201–202].

В. Затонський свідчив про те, що М. Муравйов зневажав українців і цим були викликані жорстокі розправи у м. Києві: "До українського народу він ставився зі зневагою. Були в його словах централістичні тенденції. Він і його солдати ставилися до Києва як до завойованого краю. У Києві творилися жахіття. Знаходили у людей квитки, написані українською мовою, і розстрілювали їх" [5, с. 222]. Таким чином, можна зазначити, що М. Муравйов був маніакально налаштованою, егоцентричною людиною, яка ненавиділа все українське, а тому він був цілком підходящою особою для реалізації більшовицького терору.

Звичайно, більшовики не вважали вбивства білогвардійців, поміщиків, буржуазії, "контрреволюціонерів" жадливим злочином. Це вважалось адекватною реакцією на багаторічне гноблення робітників та селян. Саме тому більшовицький терор набув такого розмаху, адже злочини проти "ворогів" радянської держави були не лише безкарними, але й виправдовувалися й заохочувалися більшовицьким керівництвом.

Інколи червоноармійці протестували й відмовлялися розстрілювати поранених. Завдяки цьому були врятовані життя багатьох солдат та офіцерів. Коли про це дізнався М. Муравйов він закричав: "Паршивці, такі-сякі, регулярники. Червоногвардійці, матроси і вас всіх до одного розстріляють" [5, с. 70].

Український історик, очевидець подій Д. Дорошенко писав: "... військо Муравйова не треба було аж наказами заохочувати до нищення "ворогів революції": воно складалось з елементів, які скоріше треба було би здержувати від вбивства та грабунків. Опанувавши Київ, большевики справили в ньому криваву різанину, якої місто не бачило з часів Андрія Боголюбського. Різно показують число жертв: від 2000 до 5000. В усякім разі не менше 3000 людей було розстріляно большевиками в перший же день. Переважно це були офіцери старої російської армії..." [19, с. 213].

Згідно із даними, зібраними українським революційним Червоним Хрестом, у Києві лише за 10 днів більшовицького режиму розстріляно більше 5 тис. осіб. Були розстріляні колишній міністр земельних справ, есер О. Зарудний, член Центральної Ради, есер Л. Бочковський та редактор "Народної волі" І. Пугач. Перед розстрілом над ними страшно знущалися. В усіх трьох перебиті плечові та грудні кістки. У О. Зарудного розбите усе обличчя, розчавлений ніс. У І. Пугача вибиті зуби, перебитий ніс і пробита багнетами голова. У Л. Бочковського вибите око і розбите обличчя. Усі троє роззуті та роздягнені до білизни [20, с. 2].

8 лютого 1918 р. у готелі "Континенталь" більшовики арештували куплетиста-гумориста Сергія Сокольського, який у своїх виступах висміював більшовиків. Згодом його розстріляли у Маріїнському парку [21, с. 2]. Чутки про розстріли у Києві доходили і до інших міст України. Інспектор чернігівських в'язниць Дмитро Країнський у щоденнику так описував події у Києві: "Щоденно приносились звістки про розстріл десятків і сотень офіцерів та приватних осіб, про обшуки, пограбування і насильства... [...] Вилловлювались з приватних квартир військові та буржуї і їх цілими групами розстрілювали та вбивали тут же на очах публіки. На вулицях валялися неприбрані трупи, а анатомічний театр був завалений трупами. Казали, що нараховували одних офіцерських трупів до 5 тисяч" [22, арк. 57 зв.]. У Києві збільшилася кількість пограбувань та

самочинних обшуків. Грабіжники без будь-яких документів та ордерів здійснювали реквізиції, забирали товари з магазинів та складів.

Після захоплення більшовиками влади у Києві у місцевих злочинців зникла потреба у фабрикуванні документів. Злочинці, користуючись забраними у вбитих документами, під виглядом офіцерів легко проникали до багатих будинків, з'ясували, де господарі ховають дорогоцінні речі, а потім їх грабували [23, с. 2]. Ось як журналіст газети "Последние новости" описує ці жахливі дні: "Люди вставали зранку з тією ж думкою, з якою вони зустрічали безсонну ніч, з думкою про останній свій день, про неминучу загибель, про невідворотний жах. Я бачив матерів, які слізно прощались зі своїми дітьми, що виходили на вулицю, ніби вони відправлялись на ешафот. Я бачив дружин, що непритомніли, коли їхні чоловіки виходили "діставати хліб". Я бачив маленьких дітей, що збилися в купу в темному погребі і молили Бога, щоб він врятував їх від лютої смерті. І все це тривало цілі дні та тижні. Без перерви, без перепочинку, без проблиску надії. Будинки перестали бути захистом, а стали пасткою. Смерть чатувала скрізь" [24, с. 2].

Тероризовані селяни не наважувались привозити продукти в місто. Населення через декілька днів зіткнулося із нестачею провізії. Становище у місті загострювалося. Почастішали розправи, самосуди над громадянами. За однією лише підозрою у "контрреволюційності" схоплювали службовців, військових та інших, і розстрілювали без жодного суду [20, с. 2].

Ось як описувала перебування більшовиків у Києві газета "Киевская мысль": "Важко жилося і раніше, але так не жилося ніколи. Була нестача продовольства, але не було так, щоб голод стукав і в хату робітника і в маєток заможної особи. Була нестача в грошових знаках, але не було так, щоб всіх, а особливо робітників, спіткав грошовий голод. Далеко не зразковим був порядок, але не було так, щоб кримінальні злочинці цілком заволоділи містом і безкарно грабували, кого лише забажали" [25, с. 1]. Кожна ніч приносила нові напади на квартири та магазини. Член комітету I-ої революційної армії Є. Лапідус свідчив: "Часто жителі вказували на те, що в наших лавах є грабіжники і злодії, яких усі чудово знають. Ясно, що пограбування дійшли до неймовірних розмірів, грабувати почали всі, за винятком самої невеликої частини свідомих" [5, с. 82].

10 лютого М. Муравйов наклав на Київ контрибуцію у розмірі 10 млн крб., яку мали сплатити до 14 лютого. При цьому ад'ютант М. Муравйова заявляв, що покаранням за несплату грошей буде розстріл. Коли була зібрана перша половина контрибуції, до Державного банку з'явився М. Муравйов і взяв готівкою "для своїх солдат" 2 млн крб. За інформацією, яку наводила газета "Киевская мысль", деякі солдати отримали з неї по 100 крб. [20, с. 2] При цьому сам М. Муравйов пізніше свідчив, що ніколи грошима від контрибуцій не користувався [5, с. 295]. Незважаючи на погрози та терор, М. Муравйову вдалося зібрати лише половину контрибуції. Від сплати ще 5 млн крб. населення ухилялося і М. Муравйов їх не отримав [20, с. 2].

Більшовики також пограбували Київське відділення Українського державного банку. За допомогою озброєних червоногвардійців вони вивезли із банку усю готівку, золото та банківські зобов'язання. За інформацією, яку наводила газета "Киевская мысль", загалом більшовики поживилися у Києві на суму більше 70 млн крб. [20, с. 2]. В останні дні перебування більшовиків у Києві відбувалися також погроми винних погребів та складів. На вулицях міста з'явилися п'яні дебошири. І якщо вдень на вулицях ще бувало людно, то як тільки наступав вечір вулиці порожніли. У цей час, зазвичай, розпочиналися пограбування. Була спроба пограбувати і Софійський собор, але там була піднята тривога, вдарили у набат і спроба грабунку не вдалася.

Під час відступу більшовики на чолі із народним секретарем пошти та телеграфу Мартьяновим зруйнували телеграф у м. Києві. У ніч на 1 березня, коли більшовики відступали, різні бандити під гаслами більшовизму, спробували здійснити пограбування. Більшість нападів було задумано здійснити на Подолі, серед них – напад на братський монастир. Однак швидко прибула викликана зі старого міста охорона і грабіжники утекли [20, с. 2].

Після визволення Києва від більшовиків слідча комісія при штабі особливого коменданта міста Києва закликала усіх родичів і знайомих осіб, що постраждали від самосудів, насильства і пограбувань під час перебування у місті більшовиків надати комісії усі наявні свідчення та докази про ці злочини [26, с. 1].

Таким чином, події у Києві в лютому 1918 р. стали одним із найтрагічніших проявів більшовицького терору в Україні. В результаті чотириденного обстрілу місто зазнало значних руйнувань та багатьох жертв. Проте, справжній терор розпочався після вступу більшовиків до міста. Більшовики вчинили криваву розправу над офіцерами, багатіями та українськими патріотами. За менше, ніж місяць панування, знищено близько 5 тис. осіб. Розстріли відбувалися без суду й супроводжувалися пограбуваннями жертв. Часто убивства носили стихійний характер, проте відповідальність за них лежить на більшовицьких ватажках, які постійно заохочували своїх солдатів до подальшого терору. Одним із яких був М. Муравйов, який пізніше, попри чисельні свідчення, заперечуватиме свою причетність до терору в м. Києві. Більшовики діяли як справжні

злочинці, грабуючи населення, банки. Лише вимушений відступ більшовиків, під натиском австро-німецьких військ, зупинив подальший терор. У 1919 р. більшовики вдруге захопили м. Київ й поновили терор, вже більш організований і цілеспрямований.

Список використаних джерел

1. Мельгунов С. П. Красный террор в России 1918–1923 / С. П. Мельгунов. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. – 286 с.; Мельгунов С. П. Чекистский Олимп / С. П. Мельгунов. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 352 с.
2. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 т. / І. Г. Білас. – К.: Либідь, 1994. – Книга 1. – 428 с.
3. Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / С.І. Білокінь. – К., 1999. – 447 с.
4. Дойков Ю. Красный террор. Россия. Украина. 1917–1924. / Ю. Дойков. – Архангельск, 2008. – 680 с.
5. Гриневич В. А. Слідча справа головнокомандувача радянських військ в Україні М. А. Муравйова: Документи, історія / В. А. Гриневич, Л. В. Гриневич. – К.: Ін-т історії України, 2001. – 336 с.
6. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 2, спр. 205, 13 арк.
7. События в Киеве // Киевлянин: литературная и политическая газета юго-западного края. – 24 января 1918. – № 15. – С. 1.
8. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 2, спр. 162, 12 арк.
9. Киевлянин: литературная и политическая газета юго-западного края. – 25 февраля 1918. – № 16.
10. К населению! // Вестник Украинской Народной Республики. – Харьков, 1918. – № 23. – 17 (4) февраля. – С. 1.
11. Похороны жертв гражданской войны // Последние новости. – К., 1918. – № 4924. – 12 марта (27 февраля). – С. 3.
12. Борьба с контрреволюцией. – 28 января 1918. – № 14.
13. ЦДАГО України, ф. 59, оп. 1, спр. 1032, 155 арк.
14. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 2, спр. 163, 2 арк.
15. Штаб Духоніна // Последние новости. – 15 (2) марта 1918. – № 4930. – С. 2.
16. Могилянський Н. Трагедия Украины. (Из пережитого в Киеве в 1918 году) / Н. Могилянський // Архив Русской Революции, изданный И. В. Гессеном: в 22 т. – Репр. изд. – М.: Изд. центр "Терра": Политиздат, 1991. – Т. 6. – Кн. 11. – 1991. – С. 74–105.
17. Красный террор глазами очевидцев / [составл., предисл., примечания д. и. н. С. В. Волкова]. – М.: Айрис-Пресс, 2010. – 448 с.
18. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний / А. А. Гольденвейзер // Архив Русской Революции, изданный И. В. Гессеном: в 22 т. – Репр. изд. – М.: Изд. центр "Терра": Политиздат, 1991. – Т. 3. – Кн. 6. – 1991. – С. 161–304.
19. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр.: В 2 т. / Д. І. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – 320 с.
20. Большевистские дни в Киеве // Киевская мысль. – 3 марта (8 февраля) 1918. – № 16. – С. 2.
21. Большевистские дни в Киеве // Киевская мысль. – 21 (8) марта 1918. – № 30.
22. ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 21, 112 арк.
23. Лица с подложными документами // Последние новости. – 20 (7) марта 1918. – № 4936. – С. 2.
24. Безумие и ужас // Последние новости. – 4 марта (19 февраля) 1918. – № 4912. – С. 2.
25. Предметный урок большевизма // Киевская мысль. – 3 марта (8 февраля) 1918. – № 16. – С. 1.
26. Последние новости // Киевская мысль. – 5 марта (20 февраля) 1918. – № 4914.

Роман Даниленко

БОЛЬШЕВИСТСКИЙ ТЕРРОР В КИЕВЕ В ФЕВРАЛЕ 1918 Г.

В статье проанализированы особенности репрессивной деятельности большевиков в г. Киеве в феврале 1918 г. [н. ст.]. На базе архивных источников и периодических изданий 1918 г. исследовано практику применения большевиками террора против населения с целью утверждения своей власти в г. Киеве. Рассмотрено использование большевиками террора для расправы с офицерами и украинскими деятелями. На основе показаний очевидцев охарактеризована роль М. Муравьева в развязывании и поощрении террора в г. Киеве. Освещена реакция тогдашней украинской прессы и очевидцев на большевистские преступления в г. Киеве. Уделено внимание использованию большевиками террора для ограбления населения Киева.

Ключевые слова: террор, репрессии, расстрелы, большевики, Киев.

Roman Danylenko

THE BOLSHEVIK TERROR IN KYIV IN FEBRUARY 1918

The article is analyzed features of the repressive activities of the Bolsheviks in Kyiv in February 1918. On the basis of archival sources and periodicals of 1918 investigated the practice of the Bolshevik terror against the population in order to establish their power in Kyiv. The usage of the Bolshevik terror for massacre on officers and Ukrainian statesmen is examined. Based on the testimony of eyewitnesses the role of M. Muravyov in unleashing and promotion terror in Kiev is described. The reaction of Ukrainian press of that year and eyewitnesses on the Bolshevik crimes in Kyiv is considered. Attention is paid to the use of terror by the Bolsheviks to rob the population of Kyiv.

Key words: terror, repression, executions, the Bolsheviks, Kyiv.